

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

Садар өртээ
хостуг

12+

№ 51
(19582)

2022 чылдың
июль 13
среда

Хүннүң үнери — 04:39
Ажары — 20:56
Хүн дурту — 16:17

Тайга черим чараш малы

/ Тоолайлыг сумузундан «Сайзырал» көдээ ажил-агый кооперативиниң малчыны Роберт Демчик.

Шончалай ХОВАЛЫГНЫҢ тырттырган чуруу.

Ажы-төлдүң айыыл чок чоруу

Чайның изиг үези келген, ооң-биле чергелештир суглуг черлерже болгаш хемнер эринге дыштан-ныксаар кижилерниң саны көвүдээн.

\ 6-гы арында

Чогаалчылар өргээзинге чечен чогаал хүнү

Өвүр черин чогаалчылар өргээзи деп адаары таварылга эвес. Виктор Көк-оол — тыва чечен чогаалда шии чогаалының үндэзилекчизи. Ооң өлүм чок "Хайыраан бот" деп шиизи тыва чоннун чоргааралы.

\ 10-гу арында

6335

уруг бо чылын бирги
классче өөренип кирер

Эм-таң садар
акша-хөреңгини
немей алып

Күрүнөдөн чиигелде-биле кадыкшыл камгалаар барааннар алыр категорияга хамааржыр хамаатыларга эм-таң тускай медицина барааннары болгаш эмнээр аъш-чем садары-биле Тывага федералдыг бюджеттен немей 11,6 млн рубльди аңгылаан. РФ-тиң Чазаның Даргазы Михаил Мишустин акша-хөреңгини немей бээриниң дугайында дужаалга июль 8-те ат салган.

Документиде тодарадып бижеэни-биле, ол дээрге инвалидтерге, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге, инвалид-уругларга, черно-быльчыларга социал ачы-дуза чедирилгезиниң акшаландырышкыны болуп турар. Кижилер бүрүзүнге кандыг эмнер, медицина барааны херегин ооң эмнеп турары эмчизи тодарадыр.

«Федералдыг деткимче халас эмнер-биле бир чыл дургузунда барык 3,5 миллион кижини хандыраар арганы бээр. Чогуур улуска алып ужурулг эмнерин херек үезинде бээр кончук чугула. Россияның субъект бүрүзүнге ону кичеэнгейлиг сагырын дилеп тур мен» – деп, Михаил Мишустин демдеглээн.

Тывада гуманитарлыг чыылда
уламчылап турар

Тускай шериг операциязының эгезинден тура Тываның чурттакчы чону Донбассче 43 ажыг тонна гуманитарлыг болгаш өске-даа деткимчени чыгаш, чоруткан.

Ооң кезек чамдызын Луганск болгаш Донецк Улус Республикаларны украин нацистерден камгалап турар солдаттарга болгаш офицерлерге чоруткан. Арткан аъш-чем болгаш идик-хептен тургустунган чүктү хостаан девискээрлерниң чурттакчы чонунга чыгган. Гуманитарлыг деткимчеге күрүнениң албан черлери, күүсекчи эрге-чагырга органнары, хөй-ниити организациялары, хуу кижилер болгаш хуу сайгарлыкчылар киришкен.

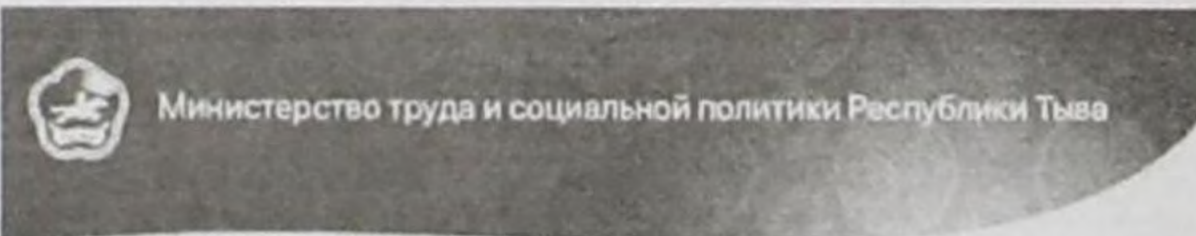
Республиканың яамыларының болгаш ведомстволарының ажилчын коллективтери база кыдыырга артпаан. Тываның Күш-ажыл болгаш социал политика, Спорт, Көдээ ажил-агый болгаш аъш-чем яамыларының ажилдакчылары идепкейин

көргүскен. Тываның медицина каттыжылгазы 3 миллион ажыг рубльди чыып берген, ооң ийи ажыг миллиону Республиканың 1 дугаар эмнелгезиниң ажилдакчыларына хамааржыр.

Республиканың кожууннарына база гуманитарлыг чыылданы кылган. Аңаа Бай-Тайга, Кызыл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Мөңгүн-Тайга кожууннар болгаш Кызыл хоорай эң-не идепкейлиг киржилгезин көргүскен.

Деткимче аразында аъш-чем, идик-хеп, эмнер болгаш бирги хереглелдиң барааннары, ол ышкаш шериглерге оларны бажыңнарында манап турар чоок кижилерин сагындырган моральдыг деткимчени көргүскен посылкалар бар.

Республиканың төвүнде тускай операция киржикчилеринге болгаш Донбассстың чурттакчыларына деткимче чыыр пункт Кочетов кудумчунда 155 дугаарлыг бажыңда турар. Шак-ла ындыг пункт

ЕДИНЫЙ ЦЕНТР
ГУМАНИТАРНОЙ
ПОМОЩИ

адрес: г. Кызыл,
ул. Кочетова, 155.

туларны кожууннарның Өг-бүлелерге болгаш уругларга социал деткимче көргүзөр төптеринде бар.

Чыылда пунктуларынче буянныг кижилер эргежок

чугула барааннары болгаш аъш-чемни хуннуң-не чедирип турар, ынчангаш Тывада гуманитарлыг деткимче чыылдазы уламчылап турар.

Бүгү чүүлүдү тиилелгеге!

Донецк болгаш Луганск Улус Республикаларның дайынчыларына деткимче-дуза чедирери-биле Бүгү-россияның улусчу фронту хөй-ниити организация (ОНФ) «Бүгү чүүлүдү тиилелгеге!» деп ачы-дуза фондузунга тускай платформаны www.pobeda.onf.ru деп адрессте ажиткан. Ук порталдан ачы-дузаны кайда хүлээп ап турарының дугайында чугула медээлерни тып ап болур.

«Донецк биле Луганск 8 чыл ажыг дайынчы байдалда амыдырап-чурттап, хосталгазы дээш демисежиپ турарын билер бис. Ынчангаш ук республикаларга ачы-дуза

чугула херек болуп турар – деп, Бүгү-российжи Улусчу фронтунуң Тывада салбырының ажилчы бөлүүнүң удуртукчу Александр Буланкин медеглээн. – Дайынчыларга

бо үеде чүү чугула хереглелти-нип турарын база оон билип ап болур. Акша дузаламчыны база ук портал дамчыштыр каш минута дургузунда шилчидиптер арга тургустунган. Ачы-дузаны чогуу шериг корреспондентилер болгаш блогерлер чыып турар, а ОНФ оларның ажил-чорудулгазын чаңгыс аайлап, удуртуп-башкараар ажилды чорудуп турар. Ук ажилдың кураторларының аразында Дмитрий Певцов, Владимир Соловьев, Александр Коцюба, Эдгар Запашный дээн ышкаш ат-сураглыг артистер база бар. Улусчу фронтунуң чыып турар чүүлдери – дайынчыларга хүн бүрүде херек чүүлдер болур.

А шилчиттинген акша-хөреңгиге шериглерге берцы идиктер, бронжилеттер, квадрокоптерлер, аъш-чем, эм-таң аймаа дээш өске-даа амыдыралга ажыктыг херекселдерни садып ап турар. Бо бүгү ажилдың эгезинден төнчүзүңге чедир чогуур хыналда адаанда тудуп алган турар. Ылаңгыя акша-көпеек чарыгалды шыңгыы хыналдада».

Регион бүрүзүнде ачы-дуза чыыр пунктулар бар, Тывада – Кызыл хоорайда Кочетов кудумчузунда 30 дугаар бажың деп адрессте 18 дугаар өрээлде ындыг пункт организастаттынган. Телефон: 8 (3942) 22-11-50.

Россияда национал төлевилелдерниң
акша-хөреңгизин шиңгээдири-биле
Тыва тергидеп турар

2022 чылдың 6 айының дургузунда национал төлевилелдерни боттандыраарына көрдүнген акша-хөреңгиниң 49 хуузу Тыва шиңгээдип алган. Ол дээрге бүгү чуртта болгаш Сибирь федералдыг округта эки көргүзүг-дүр. Тываның Чазанга Аппарат хуралына национал төлевилелдерниң боттанылганына хамаарышкан чамдык түңнелдерни үндүрген.

Тыва 2022 чылда ниитизи-биле 7,7 млрд акшаландырышкынның 11 национал төлевилелде киржиپ турар. Регионалдыг казначейство чериниң июль 8-тиң көргүзүг-лери-биле, национал төлевилелдерни боттандыраарына көрдүнген акша-хөреңгиниң 49 хуузу азы 3,8 млрд рубльди Тыва шиңгээдип алган (РФ – 33,4 хуу, СФО – 29 хуу).

Көрдүнген акша-хөреңгини шиңгээдип алыры-биле «Биче

болгаш ортумак сайгарлыкчы чорук болгаш хуу ажил-агыйны деткиир эгелекчи саналдар» деп төлевилел тергидеп, 217,8 млн рубльди (98 хуу) ажыглап, шиңгээдип алган. Оон ыңай ол талазы-биле бедик түңнелдерни «Экология» (69 хуу), «Культура» (63 хуу), «Демография» (62 хуу), «Өөредилге» (47 хуу) деп национал төлевилелдер көргүскен.

Россияның ортумак деңгели-биле «Чурттаар оран-сава

болгаш хоорай хүрээлеңи» (38 хуу), «Айыыл чок шынарлыг оруктар» (34 хуу), «Кадык камгалалы» (26 хуу) деп төлевилелдер чоруп олурар.

Көрдүнген акша-хөреңгини шиңгээдип алырына озалдап турар төлевилелдер: «Сан-чуратайлыг экономика», «Күш-ажылдың

бүдүрүкчүлүг» болгаш «Чурттар аразына кооперация болгаш экспорт». Республиканың Баштыңы озалдап ажилдап турар национал төлевилелдерни боттандыраарып турар яамылар болгаш албан черлериниң удуртукчуларындан шалыпкын ажилдаарын негээн.

/ Арынны А. АРАКЧАА белеткээн.

ШАГААН-АРЫГ ХООРАЙДА

Эрткен дыштаныр хүннерде Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг Улуг-Хем кожуунче ажыл-агыйжы үнүүшкүнү кылган. Бир-ле дугаар Шагаан-Арыг хоорайның кол суг сордурар черин улгаттырар болгаш чаартыр тудуг ажылдарын хынап четкен.

Шагаан-Арыгга сөөлгү чылдарда чаа оран-сава объекти-лери болгаш хуу бажыңнар тудуглары немешкен болгаш, суг айтыры берге апарган.

Кол суг сордурар чериниң 2000 куб.метр хемчээлдиг резервуары хоорай чурттакчыларын болгаш албан-организацияларны суг-биле хандырып шыда-вайн турар. Ылаңгыя чайгы, огородтар суггарар үеде суг айтыры эң-не берге апаар. Ол үеде хөй чурттакчылыг каът бажыңнарның кырыкы каъттарының чурттакчы-ларынга суг хандырылгасы үзүктели бээр.

Эрткен чылын апрель айда Тываның Баштыңы кылдыр томуйлаткан, оон 2021 чылдың сентябрь айда бүгү чонунң соң-гуп алганы ТР-ниң Чазак Даргазы Владислав Ховалыгның республиканың чурттакчы чонунуң амыдырал хандырыл-газының бирги сагыш сал-ган объектизи Шагаан-Арыг хоорайның кол суг сордурар чери болган. Ооң дужаалы-биле ук объектини «Арыг суг» федерал-дыг программаның иштинде даңзыже кириген.

2021 чылдың апрель айда ук объектиге эгелээн тудуг ажылдары бо чылдың ноябрь-да доостур. Бо хүнде тудуг ажылдары ниитизи-биле 98 хуу күүсеттинген. Ам кол тех-нологтук дериг-херекселдер эптээр ажылдар чоруп турар.

Кол суг сордурар чер чаарттынар

/ Шагаан-Арыгның кол суг сордурар чери.

Немеш кылган 2000 куб.метр хемчээлдиг ийги резервуар-ны ажылдадырынга белеткен турар. А шак-ла ыңдыг хем-чээлдиг бар, ажылдап турар резервуарга косметиктиг септелгени кылган.

Санитарлыг нормаларны сагырынынче онза кичээнгей-ни салган – сугнуң шүүрээри болгаш халдавыр чок болду-рары, ол дээш чаа шүүреттин-ген станцияны кылганы ол.

Ол ышкаш ук объектиде чаа хыналда-эрттирилге

пунктузун тургускан, чүге-дээрге кол суг сордурар чер тускай чурумнуг объектиге хамааржыр.

Шагаан-Арыг хоорайның амыдырал хандырылгасынга эргежок чугула объектини хуусаазында хүлээди-тер дээш, хүлээнип алган «Строй-экспресс» ААН албан черинде 35 кижиле болгаш эр-гежок чугула техника ажыл-дап турар. Ук объект кожун төвүнүң чурттакчы чонунуң 60 хуузуң изиг суг-биле, ол

ышкаш тус черниң кожун котельнаязын база соок суг-биле хандырып турар.

Чаарткаш, улгаттырган кол суг сордурар черни ажылгалче кириген соонда, Шагаан-Арыг хоорайның сөөлгү он чылдар-да суг чедишпес деп берге айтыры шийтириллеттинген деп болур. Ол дээрге Тываның Баштыңы В. Ховалыгның Улуг-Хем кожун төвүнүң бир берге айтыры шийтирилээринге кичээнгей салышкынының түңнели болур.

Одалга сезонунга белен бе?

Тываның Баштыңы Вла-дислав Ховалыг Шагаан-Арыгның котельнаязында одалга сезонунга белеткел ажылдары кандыг чоруп турарын база хынап четкен.

Шагаан-Арыгның КУБ ТЭК-4 участогунуң начальниги Аян Кы-зыл-оолдун дыңнатканы-биле, бешки котелда даштыкы болгаш хажызында экран-ныг хоолойларга капиталдыг септелгени чоруткан.

«Ол ышкаш үшкү котелдун газ эрттирер черин кылган. Чоокку үеде Дружба кудумчу-зунда чылыдылга четкизиниң оруунда 87 метр хемчээлдиг хоорзаларны солугур бис. Ам дөрткү котелдун чам-дык кезектери чедишпейн турар. Аңаа чагыны чорут-кан, манап тур бис» — деп, ол дыңнаткан.

Специалистерниң чугаа-зы-биле алырга, бо хүнде одалга сезонунга белеткел 35 хуу болган.

Ниитизи-биле Шагаан-Арыгга КУБ ТЭК-4 котельная-ның кол котел агрегаттары сентябрь 15-те эгелээр одалга сезонунга белен. Ам чүгле дөрткү котелдун херек кезек-тери кээрге, септелге ажылдарын одалга сезонунуң эгезинге чедир доозуптары арткан.

/ Шагаан-Арыгның 2 дугаар школазы.

Тываның Баштыңы Вла-дислав Ховалыг улаштыр Шагаан-Арыгның 2 дугаар школазының капитал сеп-телгезин база хынап четкен.

Бо хүнде школаның септелгезиниң ишти-ки болгаш даштыкы ажылдары чоруп турар. Шко-ланың одалга системазын бүрүнү-биле солаан, соң-галарын адырып, чаартыр ажылдар эгелээн. Ол ышкаш серизин база солуп турар.

Тываның өөредилге бол-гаш эртем сайыды А. Храм-цовтун чугаазы-биле алырга, объектинин тудуунда кезек бергедээшкinner бар, ынчан-гаш тудуг ажылдары график-тен шала озалдап турар.

«Шагаан-Арыгның 2 ду-гаар школазы республикада эң-не улуг школа кылдыр санаттынып турар. Ол ам капиталдыг септелгеде. Бо школада бир бүдүн чартык муң чыгы өөреникчилер бар. Хүлээнип алган орга-

Септелгени онза кичээнгейге алган

/ Удуртукчулар хыналда үезинде.

низацияның удуртукчузу хуусаазынга чедир четтигип-тер деп турар, ынчалза-даа ажылдың хуусаазы озалдап болурунга сезик бар. Шунту объектилерни август 10-га чедир дужааган турар бис» — деп, сайыт чугаалаан.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг сеп-телге ажылдарын хынап көргөш, өөредилге сайыды А. Храмцовка объектини онза кичээнгейге алырын дааскан.

Ол ышкаш өөредилге чорудуунга шаптык турбас уjurлуг, ол эң-не кол айты-рыг, ынчангаш хүлээникчи организацияга септелгени хуусаазында дужаарын дааскан.

/ Фоточуруктары ТР-ниң Чазаның парлалга албанындан алган.

САРЛЫК КАДАРЧЫЛАРЫНЫҢ БАШТАЙГЫ БАЙЫРЛАЛЫ

Эрткен дыштаныр хүн-
нерде Мөңгүн-Тайганың
Кызыл-Хая суурга «Тайга
черим чараш малы» деп
байырлал болуп эрткен.

Тывада сарлык малдың
хөй нуруузу – Мөң-
гүн-Тайга кожуунда.
Сарлык малды ада-өгбе
чаңчылы ёзуугаар Тоолайлыг
суурнуң «Сайзырал» коопе-
ративи, Мугур-Аксы суур-
нуң «Малчын», Кызыл-Хая
суурнуң «Мөген-Бүрен»
деп күрүнениң унитарлыг
бүдүрүлгелери, хуу малдыг
Кежик Хомушку, Байлаң-оол
Салчак болгаш өске-даа арат-
малчын сайгарлыкчылар
азырап, кадарып, баш санын
чылдан чылче өстүрүп-көвү-
дөдип турарлар. Ооң аңгыда,
Бай-Тайга, Барыын-Хемчик,
Өвүр, Сүт-Хөл, Эрзин, Тере-Хөл
кожууннарның малчыннары
база сарлык коданнарын
азырап өстүрүп турарлар.

«Тайга черим чараш малы»
деп байырлалды эрттирер
саналды Россияның болгаш
Тываның көдээ ажыл-агый-
ының алдарлыг ажылдакчы-
зы, Күш-ажылдың маадыры
Өшкү-Саар Аракчаевна
Ооржак кириген.

/ Алдарлыг малчын Владимир
Чоргаев.

Сарлыкчыларның байыр-
лыг чыскаалына – Тыва
Республиканың алдарлыг
малчыннары Владимир Чор-
гаев, Херел Салчак, Артыш
Салчак болгаш кожуунуң
хоочун болгаш аныяк кадарчы-
лары киришкен.

Сарлык малдың эът-сүт
барааннарын болбаазырадып
бүдүрүп, ооң дүгүнден, кежин-
ден шеверлеп кылган хеп-сы-
нының, көшкүн амыдыралдыг
чоннуң эдилелдериниң дел-
гелгезин хөйге бараалгадып
көргүзөр сорулгалыг сарлык
кадарчыларының тускай ба-
йырлалын организастап эртти-
ринге Тыва Республиканың
Баштыңының грантызы улуг
деткимче болган.

«Ак чөм», «Арзайты» деп
болбаазырадылга бүдүрүл-
гелериниң эът-сүт бараанна-
рының ярмарказы, мал согар
цехтиң байырлыг ажыдыш-
кыны, ус-шеверлерниң делгел-
гези, сарлык шарыларының
чарыжы, аът чарыжы, хүреш
маргылдаазы болуп эрткен.

Республикада сарлык
кадарчылары – депшилгелиг
чугагайлыг технологиялар-би-

/ Байырлалдың ажыдышкыны. Тук киискидер ёзулал. Кызыл-Хая суур.

Тайга черим чараш малы

ле сайзыраңгай амгы деле-
гейге, Россия күрүненистиң
хөй омак-сөөк чоннарының
аразындан, көшкүн малчын
амыдыралдыг тыва улустуң
культурлуг өнчүзүн эдилеп,
келир салгалдарына дамчы-
дып берип чоруур экер-эрес
малчыннар дээрзин бадыткап
көргүскен.

Тоолайлыг сумузунуң чону
Тываның шаандагы ёзу-чаң-
чылдарын ам-даа ажыглап
чоруур. Чайлаг, күзег, чазаг,
кыштаг деп хонаштарынче
көжерде, сарлык шарыларын-
га чүүгүн чүдүрүпкеш, көжүп
турар дээрзин кожуунуң куль-
тура килдизиниң удуртукчузу
Ульяна Даржаа тайылбырлаан.

Өгнүң ханаларын, ынаа-
ларын, хараачазын, өг шы-
вын болгаш өг иштиниң
дерилгезин, аяк-савазын
болгаш аш-чөмүн барбалар-
га, аптараларга суп алгаш,
тодаргайлаарга, 200 кил аар
чүьктү, бүдүн өгнү, кажжаа-хо-
раа кылыр-даа, одаар-даа ыяш
чудуктарын сарлык шарыла-
рынга чүдүрүп, ынчаар ажыг-
лап чоруурун тайылбырлавы-
шаан, Тоолайлыг сумузунуң
баштыңы Аңчы-Буян Донгак,
малчыннары Роберт Демчик,
Альберт Салчак улус-чонга
бараалгадып көргүскен.

«Мөген-Бүрен» КУБ –
республикада үлегерлиг
мал ажыл-агыйларының
бирээзи. Байырлыг хуралга
малчыннарның чымыштыг
ажыл-ижин үнелеп,
алгап-мактаан. Республи-
каның мал өнчүзүнүң баш
санын өстүреринге күш-
ажылы-биле үлүг-хуузу
кирип чоруур малчыннар-
ны Тываның Чазаа, кожуун
чагыргазы болгаш кожуун-
нуң удуртулгазы, Дээди
Хурал, кожуунуң сумунуң
Төлээлекчилер хуралдары
тус-тузунда шаңнаан. Шээр
болгаш бода малды чаң-
гыс-даа чидириг чокка азы-
рап өстүрген малчыннарга,

сакманчыларга беш муңдан
бежен муң чедир акша шаңнал-
ды ук бүдүрүлгениң удуртукчузу
Ө.-С.А. Ооржак тывыскан.

Луганск биле Донецк респуб-
ликаларга ачы-дуза чедирерин-
ге идепкейлиг киришкени дээш
Кызыл-Хая суурнуң Херээжен-
нер чөвүлелинге өөрүп четтир-
генин «Чаңгыс демниг Россия»
партиязының Тывада регионал-
дыг салбыры өөрүп четтирге-
нин илергейлээн.

Байырлалдың маадыр-
лары – кадарчылар, аалчы-
лар – Тожу, Тес-Хем, Эрзин,
Өвүр, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга
кожуунуң делегациялары,
РФ-тиң Федерация Чөвүлели-
ниң кежигүнү – сенатор Дина
Оюннуң төлээзи, ТР-ниң Дээди
Хуралының (парламентизи-
ниң) бөлүк депутаттары, респуб-
ликаның көдээ ажыл-агый
сайыды Сергей Ондар болгаш
республиканың эртем-шинчи-
лел институттарының эртем-
деннери Буян Донгак, Ульяна
Бичелдей, Роза Чысыма
болгаш чалаттырган өске-даа
аалчылар ук хемчегге өөрүп
киришкен.

Мөңгүн-Тайга кожуунуң
төп библиотеказының Кы-
зыл-Хая суурда салбырының
эргелекчизи Арина Иргиттиң

/ Мөген-Бүренден шары мунукчузу.

«Сарлык – республикада эгттир уксаалыг мал
бүдүрериниң база бир улуг курлавыры. Республи-
када сарлыктың баш саны өзүп турар. Экологтуг
арыг эгттиг болгаш сүттүг сарлык сершин тайга-сын-
нарга тааржыр.

Кадыг-дошкун агаар-бойдустуг девискээрде мал
малдаары амыр эвес ажыл-иш деп билир бис. Ынчанга
сарлыкчыларга социал магадылалды тургузары-биле
тускай программаны ажылдап кылырының дугайында
эртемденнер-даа, чон-даа саналды көдүрүп турар. Олче
сарлыкчыларның социал камгаладылгасындан аңгы-
да, эрте пенсияже үнер эрге, хөй чыл ажылдааны дээш
пенсия дээш оон-даа өске күрүнө деткимчезин кишери
көрдүнген.

Ажыы-биле чугаалаарга, чүгле сарлык малга хамаа-
рыштыр тускайлаттырган күрүнө программаны чок.
Федералдыг деңгелде күрүнө деткимчезин уксаалыг
мал малдаан ажыл-агыйлар алыр эргелиг. Чижеглээн
бир баш төрүүр сарлык бажынга онааштыр деткимче-
ниң хемчээли – 3095 рубль. Тывада чеди уксаажыдалга
ажыл-агыйы бар. Республика бюджетинден уксаа чок
төрүүр бир баш мал дээш көдээ ишчилер чылда 1500
рубль деткимчени чаңгыс катап алыр. Маңаа хамаа-
рыштыр айтырыгны шупту деңгелдерге көдүрери чугу-
ла. Сенатор Дина Оюн сарлыкчыларны деткиир күрүнө
программазын ажылдап кылырын база кичээнгейге
алган».

/ ТР-ниң көдээ ажыл-агый сайыды Сергей ОНДАР.

саналы-биле, Тываның биб-
лиотекарлар ассоциациязы
республиканың малчынна-
рынга тураскааткан онзагай
чаа номну чырыкче үндүрген.

«Ачылыг бай чуртувусту ал-
даржиткан сарлык малым» –
республиканың эрткен чүс
чылдың болгаш амгы үениң
ат-алдарлыг сарлыкчыларын-
га тураскааткан баштайгы
ном. Ооң маадырлары – Мөң-
гүн-Тайганың ат-сураглыг
сарлык кадарчылары. Сар-
лык мал дугайында ырылар,
шүлүктөрдөн аңгыда, «Тыва-
выстың чоргааралы – сарлык
малым» деп эртем-практиктиг
конференциязының материал-
дары бо номда кириген.

Республикада билдин-
гир ат-сураглыг артистер,
мөңгүн-тайгажылар, Роберт
Салчак, Марианна Айыыш,

Каң-Хүлер Саая, Николай
Дамба болгаш аныяк ыраажы
Дарый Хертек ыр-шоорлуг
солун концертин чонга ба-
раалгаткан.

Россияның кыдыкы соң-
гу чүк девискээрлеринге
хамааржыр кадыг-дошкун
агаар-бойдустуг Мөңгүн-Тайга
кожуунуң экер-эрес, орлан-
шооа сарлыкчылары респуб-
ликаның көдээ ажыл-агыйын-
га, экономиктиг хөгжүлдизинге
үлүг-хуузу төлөптии-биле ки-
риштирип чоруур. Хүндүлээ-
чел болгаш биче сеткилдиг
мөңгүн-тайгажылар респуб-
ликада сарлык кадарчыларының
бир дугаар тускай байырлалын
бедик деңгелге эрттирген.

/ Р. ДЕМЧИК.

Авторнуң болгаш
Шончалай ХОВАЛЫГНЫҢ
тырттырган чуруктары.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6, Сүт-Хөлдүн № 10 соңгулда округтарының немелде соңгулдаларына «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫНДАН Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарына чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле депшиткен кандидаттарының даңзызын бадылаарының дугайында

2022 чылдың июль 12 № 16/81-8 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6, Сүт-Хөлдүн № 10 соңгулда округтарының немелде соңгулдаларына «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫНДАН депшиткен кандидаттарының даңзызын бадыла-дыры-биле көргүскен документилерин сайгарып көргөш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының тодаратканы болза,

«РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫ «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга дүүштүр, чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле 2 кижини кандидаттарының даңзызын депшидеринин дугайында политиктиг партияның салбырының Бюро комитединин 2022 чылдың июль 25-те болган хуралының протоколун көргүскен.

Документилерни хүлээп тургаш, тодаратканы болза, чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле кандидаттарының даңзызында кирген 2 кандидаттың документилерин херек кырында көргүскен, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин)

депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 33-кү, 35-ки чүүлдерин удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле немелде соңгулдаларына «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫНДАН Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарына чаңгыс мандаттыг Восточный № 6, Сүт-Хөлдүн № 10 соңгулда округтарының талазы-биле депшиткен 2 кижини кандидаттарының (коштунган) даңзызын бадылаар.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле немелде соңгулдаларына «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫНДАН Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарына чаңгыс мандаттыг Восточный № 6, Сүт-Хөлдүн № 10 соңгулда округтарының талазы-биле депшиткен кандидаттарының бадылаттын-

ган даңзызының хоолгазын политиктиг партияның регионалдыг салбырының бүрүн эргелерлиг төлээзинге бээр.

3. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле немелде соңгулдаларына «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫНДАН Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарына чаңгыс мандаттыг Восточный № 6, Сүт-Хөлдүн № 10 соңгулда округтарының талазы-би-

ле депшиткен кандидаттарының бадылат-тынган даңзызының хоолгазын Сүт-Хөл кожуунун болгаш Кызыл хоорайның де-вискээр соңгулда округтарынче чорудар.

4. Ук доктаалды «Шын», «Тувинская правда» солуннарга парлаар болгаш «Интернет» информастыг-телекоммуникация четкизинде Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының албан ёзу сайтына чарлап салыр.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ДАНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
Ш.Х. ООРЖАК.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2022 чылдың июль 12-те бадылаан (№ 16/81-8 доктаал) Хоолга шын Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6,

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарына кандидаттар ДАҢЗЫЗЫН

Сүт-Хөлдүн № 10 соңгулда округтарының немелде соңгулдаларына «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫНДАН Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарына чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле депшиттирген кандидаттарының ДАҢЗЫЗЫ

Чаңгыс мандаттыг Восточный № 6 соңгулда округу

Владимир Васильевич Спирин, төрүттүнген ай-хүнү – 1960 чылдың апрель 24, төрүттүнген чери – Кызыл хоорай, чурттап турар адреси – Тыва Республика, Кызыл хоорай, Лунная кудумчузу бажың 7, дээди эртемниг, Амгы үениң гуманитарлыг институтун 2001 чылда дооскан, ажилдап турар чери – «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг

партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫНЫҢ юриси, «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның кежигүнү.

Чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөлдүн № 10 соңгулда округу

Куулар Лодой-Дамба Эртинеевич, төрүттүнген ай-хүнү – 1982 чылдың сентябрь 22, төрүттүнген чери – Тыва АССР, Сүт-Хөл район, Сүт-Хөл суур, чурттап турар адреси – Тыва Республика, Кызыл хоорай, Восточная кудумчузу бажың 15, дээди эртемниг, Тываның күрүнө университетин 2006 чылда дооскан, ажилдап турар чери – «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫНЫҢ организа-цый-партийжи ажилдар талазы-биле эргелекчи, «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның кежигүнү.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Тыва Республикага балет уран чүүлүнүн талазы-биле профессионал кадрларны белеткээр ажил-херекке хөй чылдар иштинде үре-түңнелдиг кады аылдажылгазы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Юрий Фролович Муруевти – Бурят Республиканың Л.П. Абашеев аттыг хореография колледжинин кол педагогун,

Татьяна Михайловна Муруеваны – Бурят Республиканың Л.П. Абашеев аттыг хореография колледжинин кол педагогун шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2022 чылдың июль 8 № 209

Тыва Республиканың күрүнө шаңналы-биле шаңнаарының дугайында

Ак сеткилдиг үре-түңнелдиг күш-ажылы, Тыва

Республикага балет уран чүүлүн сурагжыдарына идеккейлиг кады аылдажылгазы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты

Субедей Рустамович Дангытка – улустун артистери К.С. Станиславский болгаш В.И. Немирович-Данченко аттыг хөгжүм театры Москваның академиязының со-лизинге тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2022 чылдың июль 8 № 210

Меге медээлерге бүзүрээн херээ чок

Украинада тускай ше-риг операциязынга хамаа-рышкан үен-даян хол-чип, меге медээлерни интернет четкизинге тарадырын чур-тувустун удурланыкчыла-рының оралдажып турарын эскерип болур. Шала чүвени чедир бодап шыдавайн турар кижилер ол хол-меге-ге алзыптарының айыылы тургустунган. Ынчангаш байдалды шын дамчыдып турар чаңгыс чер-чурттугла-рывыстың бодалдары-биле номчул-таныжып алыры артык эвес.

Херел КҮЖҮГЕТ, «Дайын-чы акы-дуңмалышкы» хөй-ниити организацияның кежигүнү:

“Тускай операцияга хамаарышкан медээлерни доктаамал кичээнгейлиг хайгаарап турар мен. Украинаның эрге-чагыргазының кортук болгаш чаржынчыг хөделиишкиннери илдең-дир. Бо хүннерде чурттуң мурнуу чүгүнче удур шавар халдааш-кын эгелээн деп меге медээ-лерни тарадып эгеледилер.

Олар ынчалдыр россияжи шериглериниң хостап каан девискээрлеринин чурттакчы чонун коргудуп-сүртедилерин оралдажып турары ол. Украинаның камгалал сайыды миллион кижиден тургустунган армия чыып турар деп чарлап, а чурттуң вице-премьери миллион шериглер удур шавар халдаашкынны эгелээн деп, ынчангаш “Россияның адаан-да барган мурнуу чүктен” көжүп чоруптар кылдыр чонну ыдалаарын оралдажып тур-лар. Херек кырында ол хире деңнелдин удур шавар хал-даашкынны эгелээр деп турда, ол дугайында чарлаар туржук, шериг чажыды болур ужурлук болгай. Аштырып эгелээн та-ланың боттарының байдалын

чажылары-биле аргажоктан дырбаңайып турарлары ол. Кивте эрге-чагыргада чүг-ле тайбың чонну коргудары арткан болуп турар. Россияжи шериглеривиске чүгле бурун-гаарлаарын күзеп тур мен, удурланыкчының аштыраары-га чигизини турбас”.

Игорь ФРЕНТ, Кызыл хоо-райның чурттакчызы:

“Бистиң артиллерия систе-мавыстың сан болгаш шынар талазы-биле артык күштүг болуп турарывысты билдилиг ажыглап тургаш, россияжи армиявыс Донбасста Украина-ның чепсектиг күштери биле национал гвардиязының эң-не дайынчы дээн арга-шине-ктиг кезектерин узуткап тур. Ооң-биле чергелештир часпас адар россияжи боо-чепсек чүгле дайынчыларның звес, анаа тайбың чурттакчылар-ның амы-тынын, кадыкшылын кадагалап, камнап алып органы берип турар. Национа-листтерде белең курлавырлар чок, боо-чепсек, ок-чемзек хандырылганы хажыттыг, командалалы үр үе дургузун-да үргүлчүлелдиг камгалалды удуртуп-башкаар арга-шинээ чок. Ынчангаш хүнден-хүнче шериглер барыын чүкче ыңай-лап бар-ла чыдары ол”.

СУГГА АЙЫЛ ЧОК ЧОРУК ДҮРҮМҮН САГЫЫР

Чайның изиг үези келген, ооң-биле чергелештир суглуг черлерге болгаш хемнер эринге дыштаныксаар кижилерниң саны көвүдээн.

АЖЫ-ТӨЛДҮНҮ АЙЫЛ ЧОК ЧОРУУ

Ынчангаш бо үеде суглуг черлерге патруль ажылы чорудар тускай органнар: онза байдалдар албанының биче хемчээлдиг хемелер инспекциязының болгаш полиция ажылдакчылары хемнер, хөлдөр кыдыы черлерниң девискээрлерин хынаар ажылды күштелдирген. Ылаңгыя улуг кижилерниң хайгааралы чок хемде эштип келген уругларга сугга сагыыр ужурлуг дүрүмнерин тайылбырлап, улуг улус чок хем-сугга кээп эштири айыылдыг дээрзин сургап, тайылбыр ажылын чорудуп турар. Ооң-биле чергелештир хем кыдыына чыгып, байырлалдар эрттирип турар кижилерге шыңгы харысалганы онаап турар. Оон аңгыда, суглуг черлерге озал-ондак болгаш кижилерниң амы-тынынга айыылдыг байдалдарны тургуспас сорулга-биле профилактика ажылдарын баш удур чорудуп турар, чижээлээрге, айыыл чок чорук декадаларын, «Суг – айыыл чок чоруктуң девискээри» дээн ышкаш акцияларны чарлап турар.

Башкыларның болгаш ада-иелерниң күженишкени-биле база чылдыңна рейдиг хемчеглерни эрттирип турар. Бо хүнде республикада ниитизи-биле 2657 ада-ие патрулю организа-статтынган. Ында 23063 киж хаара туттунган.

Иштики херектер яамызының назы четпээннер херектериниң талазы-биле кезээниң специалистери база чайгы дыштанылга эгелээр мурнун-

да-ла профилактиктиг ажылдарны чорудуп эгелээр. Суглуг черлерниң девискээрлерин, эриктер кыдыын, пляжтарга, ылаңгыя найысалалдың со-лагай талакы эринде дача-ларга рейдилерни удаа-дараа чорудуп, ылаңгыя байырлалдар үезинде ол ажылды улам күштелдириптер.

Ындыг турбуже, чон аразында чамдык кижилер дүрүмнерни сагывайн, хажыдып, боттарының болгаш өске кижилерниң айыыл чок чоруунга кончуг харысалга чок болуп турар. Ада-иезиниң эки хайгаараваанындан бичии уруглар сугга дүжүп,

амы-тынындан чарылган таварылгалар чаңгыс эвес удаа болгулаан. Бо чайның эштир сезонунуң эгезинден тура республиканың хемнер, хөлдөргө ада-иезиниң хайгааралы чок 7 харлыг 3 уруг, 10 харлыг 2 уруг сугга дүшкенин Россияның ОБЯ-ның Тыва Республикада кол эргелели дыңнадып турар.

Эрткен дыштаныр хүн-нерде, Улуг-Хем кожуунуң эрге-хоойлу органнарынга Шагаан-Арыг хоорайның чурт-такчызы 15 харлыг элээди оол, Улуг-Хемге эштип тургаш, дүшкен деп медээ келген. Дүрген чоруткан хемчеглерден билдингени, 2022 чылдың июль 9-та дүштеки үеде ол оол улуг улустуң хайгааралы чокка эштери-биле хемге эштип турган. Шапкын хемни дургаар эштип бадып тургаш, ол сугга барган. Оолду камгалаар дээн оралдажышкынар эки түңнел бербээн, ооң өлүг мөчүзүн душ бооп эртип чыткан киж хемден уштуп алган. Озал-ондак болган черге хыналда үезинде мөчээ оол-дун мага-бодунда күчүлээн байдал көргүскен кемниг чер тывылбаан. Амгы үеде элээди оолдун мөчээниниң чылда-гаанын тодарадыр суд-эмчи

Хүндүлүг ада-ие, чайгы изиг хүннерде ажы-төлүңер хемнер-хөлдөргө хайгаарал чок чорутпайн көрүңер! Боттарыңарның болгаш ажы-төлүңерниң айыыл чок чоруу дээш хары-салгалыг болуңар. Сугга айыыл чок чоруктуң дараазында дүрүмнерин сагыырын инспекция ажылдакчылары сүмелеп турар:

- Ажык сугларга эжинмес, ылаңгыя даглыг черлерниң хемнери, шапкын болгаш дүвү дески эвес хемнер онза айыылдыг.

- Эзирик байдалдыг тургаш, сугже шуут кирип болбас, хоруглуг.

- Кадыр эриктен, хемеден азы катерден сугже шурап болбас.

экспертиза ажылдары чоруп турар.

«Ада-иезиниң хайгааралы чокка сугда эштип, ойнап турар уругларны, суг кыдыына, эштип болбас, хоруглуг черлерде арага-дары ижип турар хамаатыларны хөй-ү-биле илере-дип турар бис. Инспекцияның ажылдакчылары хайгаарал чок уругларны бажыңнарынче чандырып, а эштип болбас черлерде эзирик хамаатыларны администра-тивтиг комиссия-биле прото-колдарны тургускаш, полиция ажылдакчыларына хүлээди

берип турар» – деп, Россияның ОБЯ-ның Тыва Республикада кол эргелелиниң биче хемчээлдиг хемелер инспекциязының начальниги Аяс Ойдов медег-лээн.

Чайгы дыштанылга эгелээни-биле, улуг улустуң мурнунда кол сорулга – ажы-төлдүң айыыл чок чоруун хандыраары. Ажы-төлдүң айыыл чок дыштанылгазы улуг улустуң холунда дээрзин утпаза чогуур.

/ Алдынай АРАКЧАА.
Чуруктарны интернет-тен алган.

Сугга бодун алдынарының дүрүмнери

- Изиг хүнде бажыңга үргүлчү бөрттен кет.

- Эштип билбес болзуңза, холга кедер камгалал азы үрдүрген дээрбекти ажыгла.

- Билдинмес черлерге эжин-ме, хирлиг болгаш соок сугже шымнып кирбе.

- Сугга тенектенип, чо-гуш-содаа үндүрүп болбас, эштип турар улуска шаптык-тавас.

- Чүгле чаныңарда улуг кижилер бар болза эштиңер.

- Хөөлбектерден суг ишпе.

ТӨРӨЛ ЧОНУМ ЧОРГААРАЛЫ

» Дайын үзүндө
Ак-Туругга дөрт
чүс хире өреге турган.
1942 чылда ак-туруг-
жулар 500 аътты, 520
бода малды, 7500 шээр
малды, хөй санныг хеп
аймаан фронтуга дуза
кылдыр берген.

Назы-хары улгадып, пенсияже үнө бергеш-даа, ачавыс Чаш-Тал фермазынга эргелекчилеп, ооң соонда кадарчылап ажилдап чорду. Ак-Туругнуң хөгжүлдизинге ачавыс Моңгуш Эренчинович Дугар-оол улуг үлүг-хуузу кириген кижилериниң бирээзи. Бүдүргөн ажил-

бистиң аравыска назы-хары улгаткыже чурттап чорду.

Ада-иевис бисти чажывыс-тан-на ажил-ишке, өөредилгеге кызымаккай болур кылдыр кижизидип өстүргөн. Оларның аайы-биле кандыг-даа ажилды бичиивистен кылып чаңчыктывыс. Бистиң боттарывыстың, ажы-төлүвүстүң болгаш оларның уруг-дарыының аразында кандыг-даа эртем-билиглиг кижилер бар. Оларның эртем-билиин, каяа ажилдап чораанын азы ажилдап турарын чугаалаар болза, узун төөгү. Ынчалза-даа Россияның өске регионнарында чедиш-кинниг ажилдап чоруурларын демдеглексээр-дир мен. Ульяна дунмавыстың уруу Виктория Леонидовна Өлчей Россияның каайлы албан чериниң Москвада академиязын дооскаш, Новосибирск областа каайлы албан чериниң удуртукчузу албан-дужаалда ажилдап чоруур. Татьяна дунмамның оглунуң оглу Анчат Андреевич Доржу Россияның Камгалал яамызының Шериг университетин 2022 чылда дооскаш, Оренбург областың шериг прокурорунуң дузалакчызында ажилдай берди. Мээң оглум полицияның генерал-майору Аяс Арзылаңович Кандан Пермь областың полиция начальнигиниң албан-дужаалында ажилдап турар.

– Ачаңар Моңгуш Эренчинович биле ачаңар Тырыскын Оттукпановна Дугар-оолдарның болгаш оларның ук-салгалының дугайында төрөл чонунуң чоргааралы деп чугаалап болур ышкажыл.

– Ийе, чугаалап болур деп бодаар-дыр мен. Ол дээрге хамыктың мурнунда бистиң ада-иевистиң ачы-буяны-дыр.

/ Шаңгыр-оол МОҢГУШ
чугаалашкан.

Чуруктарны өг-бүлениң
архивинден алган.

» Ак-Туругнуң
чонунуң 105

шанакка чүдүргөн “Кы-
зыл кожууннуң” узуну 1
километр ажа берген.

Дугар-оолдун ук-салгалы

Төрөөн чуртум Чаа-Хөл кожууннуң Ак-Туругнуң ат-сураглыг кижилериниң дугайында материал бижиир дээш, төөгү материалдарын коптарып чоруп тура, Моңгуш Эренчинович Дугар-оолдун 2022 чылдың июль 15-те 100 харлаар дугайында билип алдым. Ону таныыр мен. Ынчалза-даа назы-хар талазы-биле аравыс оранчок ылгалдыг, ол акый-биле чоок харылзажып чорбаан болгаш, хоочуннуң дугайында шоолуг билбес болдум. Ынчангаш ооң уруу “Тыва Республиканың улус өөредилгезиниң тергигини” аттың эдилекчизи, хоочун башкы Клара Кандан-биле ужурашкаш, ада-иезиниң дугайында чугаалаштым.

– Клара Моңгушевна, силерниң ачаңар мээң сагыжымда бедик шилгедек дурт-сынныг, чазык арын-шырайлыг акый кылдыр артып калган. Ачаңар арнында хүлүмзүрүг чыраан угбай-ла болгай. Ада-иеңер дугайында чугаалап берип көрүңерем.

– Ийе, бистиң ававыс биле ачавыс кайызы-даа кончуг эвилең-ээлдек, чазык-чаагай мөзү-бүдүштүг, эрес-кежээ улус чүве. Ынчангаш оларның омур-хевири ол-ла олчаан силерниң сагжыңарда артып калганы ол-дур.

Ак-Туругнуң өт-суглуг, каас-чараш булуңу Дөргүн деп черге малчын арат өгбелеривис Севээн Сандакович Эренчин биле Мария (тыва ады Намчал) Дамчайовна Моңгуштуң өг-бүлезинге 1942 чылдың чылыг-чырык чайында ачавыс төрүттүнгөн. Ынчангаш ачамның арын-шырайы чазык-чаагай-даа болганы ол боор оң. Ак-Туругнуң Хаялыг-Даг деп черге кырган-ачавыс Моңгуш Оттукпановның өг-бүлезинге ававыс Тырыскын Оттукпановна Дугар-оол 1924 чылда төрүттүнгөн. Ачам биле авам 1942 чылда өг-бүлө туткан.

Ада-иевистиң аныяк-чалыы назыны Тывага чаартыкчы өскерлишкinnerниң үези. Ачавыс алыс черле төрүмелинден сонугаачал, өөреничел болгаш, ол үеде чаа ажил-херектерге элээди шаандан-на кири берген. Ак-Туругнуң

Чайлаг-Алаак деп черге “чайлаг школазы” ажыттыңан. Ачам ачаа үжүк-бижикке өөренип алгаш, Аныяктарның революстуг эвилелиниң тус чер организациязының даалгазы-биле 1940 чылда Улуг-Даг, Манчүрек, Калган-Орук деп черлерде аалдарның улуг улустарын бижииринге, номчурунга өөредип турган. 18 харлыында Аныяктарның революстуг эвилелиниң Ак-Туруг эге организациязының секретарына соңгуткан. Ачаа ачам аныяктар аразында ажил организаастап чорударында элээн арга-дуржулгалыг апарган. 1943 чылда Ак-Туругнуң суму секретарына чоннуң мурнундан депшиткен. Аныяктар эвилелиниң эге организациязында болгаш суму секретарына ачамның ажилдааны шыңгыы шылгалданың үези болган.

1941 чылда немец-фашист шериглер Совет Эвилелинче халдаан. Кызыл Шериге дузалаар талазы-биле ажил Тывага эгелээн. Ак-Туругнуң чонунуң аразында бо талазы-биле организаастыг ажилды ачавыс Дугар-оол Моңгуш эш-өөрү-биле кады чорудуп турган. Ававыс херээжен эш-өөрү-биле кады хой кежинден чылыг тоннарны, хол хаптарын дээш өске-даа хеп аймаан даарааш, “Кызыл кошка” дужаап турганнар. Дайын үзүндө Ак-Туругга дөрт чүс хире өреге турган. 1942 чылда ак-туругжулар 500 аътты, 520 бода малды, 7500 шээр малды, хөй санныг хеп аймаан

фронтуга дуза кылдыр берген. Фронтуга дузаны организаастаарында суму секретары, бистиң ачавыс Моңгуш Эренчинович Дугар-оолдун киржилгези идепкейлиг болганы чугаажок. Ак-Туругнуң чонунуң 105 шанакка чүдүргөн “Кызыл кожууннуң” узуну 1 километр ажа берген, ону Кызыл хоорайга ачам болгаш ооң эштери Сагаан Моңгуш, Данзырын Моңгуш, Артаа Моңгуш дээш өскелер-даа үдеп чедиргеннер.

Дайын соонда ачавыс Моңгуш Дугар-оол Ак-Туруг көдээ совет даргазынга, Чаа-Хөл кожууннуң күүсекчи комитетиниң секретарына ажилдап турган. Тыва областың совет-партия школазын дооскан соонда, “Ленин” колхозтуң даргазынга томуйлаткан. Эки үрө-түңнелдиг ажылы дээш 1958 чылда Москва хоорайда СССР-ниң Көдээ ажил-агыйының чедишкinnerиниң делгелгезинге барып, ажил-агыйга чедишкinnerи дээш делгелгениң хүлөр медалы-биле шаңнаткан.

херээ-биле бодунуң адын төрөөн чериниң төөгүзүндө балалбас кылдыр арттырып каан киж.

– Ада-иеңерниң ажы-төлү хөй киж деп билер мен. Алышкылар, угбашкылар каш кижилер?

– Ада-иевистиң ажы-төлү шупту тос киж бил. Бичей угбам, мен Клара, дунмалары-выс Татьяна, Сергей, Елизавета, Светлана, Антонина, Ульяна, хеймеривис Биче-кыс. Ававыска “Маадыр ие” деп бедик атты тывыскаш, бо хүндүлүг атка ол ылап-ла төлөптиг ие. Тос ажы-төлдү божааш, азырап өстүрер, кижизидер, Ак-Туругнуң Чаш-Тал фермазынга саанчылап ажилдаар деп чүүлү бодап-даа көрүңер даан. Ававыс биске, уруг-дарыында, чүү хире ынак, ажил-ишке кандыг кончуг кызымак чораан-дыр! Ававыстың бо чырык өртемчейден арай эрте чоруй барганы биске дыка хомуданчыг болган. Ачавыс хөөкүй ажыг-шүжүгнү шыдажып эрттип, уруг-дарыы

ИЮЛЬ 15 – ТР-НИҢ ӨРТКЕ УДУР КАМГАЛАЛ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ХУНУ

Өртчү — ачы-буянның үүле-херек

Тыва Республиканың өртке удур камгалал ажылдакчыларының профессионал байырлаалын июль 15-тиң хүнүнде демдегледип эрттирип турар. Бо байырлалдың бүдүүзүнде Россияның онза байдалдар албанының хоочуну, Тыва Республиканың «Буян-Бадырғы» ордениниң III-кү чергезиниң, Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» деп медалдың, «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» дээш өске-даа шаңналдарның эдилекчизи Николай Мыйтын-оолович Моңгуштуң дугайында бижекседим.

Өскен-төрөөн чери Бажың-Алаакта ниити билиг школазынга, Кызыл хоорайның башкы училищезиниң күш-культура салбырынга өөренип, школага күш-культура башкылап ажылдап чорааш, агаар-бойдушту, кижилерниң амы-тынын, оларның бажың-балгадын өрттен камгалаар камгалакчы апаары ооң сагыжыга безин кирбейн чораан. Ынчалза-даа спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге ооң хандыкшылды, эң ылаңгыя спорттуң чиик атлетика хевиринге янзы-бүрү дистанцияларга маңаарынга, узунунга шураарынга ынаа ону келир үеде камгалакчы болурунга белеткеп-даа чораан ышкаш. Өртчү дайынчы күш-шыдалдыг, эрес-кашпагай болур ужурулуг. Николай Моңгуштуң ылап-ла ындыг эр болганы ону 1981 чылдың октябрь 1-де Чөөн-Хемчик кожуунуң иштики херектер килдизиниң күрүнениң өрт-хайгаарал инспекторунга ажылдап киреринге база салдарлыг болган чадавас.

Өрт-хайгаарал инспекторунга ажылдап киргеш, кады ажылдап чораан эш-өөрүнүң, өрт албанының хоочуннарының болгаш даргаларының арга-сүмези, деткимче-зи-биле өртке удур камгалал херээн шиңгээдип ап, белен

эвес болгаш узун орукту Николай Мыйтын-оолович өрт албанынга эрткен. Бодунуң профессионал өртчү эртем-билиин ол доктаамал байыдып, быжыглап чораан. Күрүнениң өртке удур албанының Москва хоорайда академиязын 1994 чылда дооскан. Россияның Онза байдалдар яамызының шугумунга Тыва Республиканың хамааты камгалалы болгаш чурттакчы чонну, девискээрлерни онза байдалдардан камгалаар агентилелдин директорунга чедир депшип ажылдаан. 2005 чылда хүндүлүг дыштанылгаже үнгеш, Тыва Республиканың хамааты камгалалы болгаш онза байдалдар агентилелиниң директорунга томуйлаткан. Бо ажылга 2013 чылга чедир ажылдаан.

Республиканың девискээринге озал-ондактыг байдалдар тыптырга, оларны дүрген узуткаар ажылдарны удуртуп турганы хоочунга уттундурбас. 2006, 2009, 2010 чылдарда Өвүр кожуунуң девискээринде Ак-Чыраа суурнуң чоогунда Убса-Нур хөлдүң чанында Хөл-Өөжү деп черге тодараттыг куштарның халдавырлыг грипп аарыын, 2008 чылда Доора-Хем, Эрзин, Кызыл-Мажалык суурларга гепатит аарыгның өскээнин чок кылырынга, 2001, 2004, 2006, 2010 чылдарда Кызыл хоорайның девискээринге болган суг үериниң халавындан кижилерни, оларның өнчү-хөреңгизин камгалаар ажылдарга киришкен. 2011–2012 чылдарда Тыва Республиканың девискээринге болган чер шимчээшкенин-риниң уржуунда чонга болгаш республиканың янзы-бүрү объектилеринге чедирген когаралды дуглаарынга херек акша-төгерики федералдыг төпке камгалаар ажылчын бөлүктүң удуртукчузунга томуйлаткан, Россияның Онза байдалдар, саң-хөө ямыларынга 1952 миллион рубль түңнүг акша-хөреңгини, 182 санныг чуртталга сертифи-

каттарын камгалап эккелген.

Ажылдап чораан үезинде арга-дуржулга солчуру-биле Николай Мыйтын-оолович Моолдун Убса, Завхан аймактарынче, найысылалы Улан-Баторже, Японияның Кобеже, Кыдаттың Пекин хоорайларже делегация кезигүну бооп сургакчылап чорааны, чаа чүүлдерни билип алганы өртке удур камгалал ажылдарын экижидеринге ажыктыг болган.

Үжен харлаанда 3-4 өрт өжүрүп...

Николай Мыйтын-ооловичиниң өртке удур камгалал ажылы-биле холбашкан бир мындыг онзагай болушкун болган. 1986 чылдың апрель 26-да төрүттүнген хүнүнде 30 харлаанын демдеглээр хамаанчок хүнзедир өрттер өжүрүп тура хүнзээн. Бо тава-рылганы өртчү кижиге төрүттүнген хүнү-биле онзагай белек деп-даа санап болур-ла ыйнаан.

Ооң дугайында хоочун өртчү мынча деп чугаалады:

— Ол хүн ажылымга дүштеки чем соонда чедип кээримге, өрт өжүрер 2 машина чаа-ла шимчеп үнүп бар чорлар. “Кайнаар баарыңар ол?” деп айтыра-рымга, “Хөндергей” совхозтуң нефтебаазанын хову өрдү хөмө алып деп барган, ынаар баарывыс ол” — деп, өрт өжүрүкчүлери чугаалаарга, өрт өжүрерде кедер хевимни алгаш, кады чорупкан мен. Улуг-Хөндергей хемниң суун кешкеш, совхозтуң нефтебаазаның чанынга халдып кээривиске, шынап-ла, ховуга хып үнген өрт нефтебаазаның девискээринче хып кирер деп барган, харын-даа мырыңай таңныылдың өөнүң чанында кажаа, херим чаа-ла өрттенип эгелээн. Өрттү нефтебаазаның девискээринче кирибейн, шалыпкын өжүрүп каапкан бис.

Өрт өжүрер дериг-херек-селивисти машиналардан

адырып безин четтикпээни-висте, “Тыва” совхозтуң Теве-Хая суурда мал семиртир азыраар шөлүнде улуг өрт хып турар деп медээ рация таварыштыр келди. Кызылдың болгаш Ак-Довурактың эът комбинаттарынче дужаар хөй бода мал аңаа турган. Улуг өрт айыыл-халавы үнүп болурун билип, өрттү өжүрер дээш, Хөндергей суурнуң суг сордурар кудуктарындан өрт машиналарынга долдур сугну кудуп алгаш, Теве-Хая суурга чеде бээривиске, мал чемгерер шөлдерде өрт өөскүй берген болган. Ында мал чеминиң артынчылары ийи-үш черлерде хып, улуг кажааларже дамчыыр деп барган. Эки чүве — баштай келген өрт машиназының экипажы өрттү өжүрүп эгелей берген. Багай чүвези — өрт хып турар девискээрге суг шыгжамыры чок, суг сордурар кудуктар ажылдавас, чүге дизе өрт өжүрериниң дүрүмнериниң негелдези ёзугаар өрт болган девискээрге турар объектиниң электри энергиязының четкизин үзе кезип каапкан. Байдал бергедээн, ынчалза-даа аңаа торулбайн, суурдан элээн ыракта Чадаана хемниң эринге өрт машина-ны тургускаш, база бир өрт машиназын өрт болуп турган черге тургускаш, “машинадан машинаже” деп арга-биле сугну хемден сордуруп, өрттү өжүргеш, улуг айыыл-халапты чайлаткан бис.

Дыштанып безин четтикпээни-висте, Чадаана хоорайның чоогунда “Күрүнениң уксаажыдылга каттыжышкыны” деп албан чериниң чанында хараганнар өрттенгеш, ооң девискээринче өрт хып кирериниң айылы бар дугайында медээден аңгыда, “Тыва” совхозтуң Белдир-Шат деп черде кыштаг өрттенип турар деп медээ база келген. Өрт машиналарының бирээзин “Күрүнениң уксаажыдылга каттыжышкыны” деп албан чериниң чанында хып турар өртче чорудуптум.

Бодум өске өрт машиназынга чолаачы болгаш өртчү дайынчы үжелээ Белдир-Шатта өрттенип турар кыштагже чоруптувус. Аңаа чеде бээривиске, чадагай кажаа өрттенип тур. Аалда бичии уруглуг чаңгыс херээжен кижидыка девидеп маңнап турар, өөнүң ээзи аалда чок, хой кадарып чоруткан. Өрттү өжүрүп кириптивис. Чадагай кажаа чоогунда өг өрттени бээриниң айылы база бар. Өгнү бускаш, өскээр көжүрер дээш, өг иштиниң эт-херекселин чолаачы, өгнүң херээжен ээзи база мен үжелээ үндүрүп эгеледивис. Ол аразында база бир өрт машиназы чедип келди, байдал чүгээртээн. Малчын турлагларда мал өдээ кончук кылын кылдыр тырылдыр көрөңнели берген болгаш, өрт оду хөрлээлеп чыткаш, катап хып үнериниң айылы бар. Ынчангаш кыштагда өрттү кончук ылавылап өжүрүп, катап хып үнерин болдурбазы чугула. Дүнекиниң 3.00 шакта өрттү ылап-ла төндүр өжүрдүвүс.

1986 чылдың апрель 26, 30 харлааным хүнү, меңээ уттундурбас болуп артып калган. Кижилерни, оларның эт-севин, күрүнениң өнчү-хөреңгизин өрт айыыл-халавындан камгалаары ажыктыг, харын-даа ачы-буянның ажыл-үүле деп ылап-ла билдинген.

Николай Мыйтын-ооловичиниң бо чугаазын дыңнааш, ол ылап-ла сагыш-сеткилинден өртчү камгалакчы деп чүүлду мен база билдим. Ынчангаш амыдырал-чуртталгазын өртке удур камгалал ажыл-херээнге бараалгаткан.

/ Шаңгыр-оол МОҢГУШ.

\ ТЫВАНЫҢ ДЕВИСКЭЭРИНДЕ ӨРТТЕР БАЙДАЛЫ \

Демисел чоруп турар

Июль айның 12-ниң хүнүнде байдал-биле алырга, Тываның арга-арыг девискээринге 6 өрт хып турган.

Тес-Хем кожуунуң арга-арыг ыяш ажыл-агыйының девискээринге хамааржыр, Шуурмак суурнуң чөөн талазынче 36 километр черде өрт хып турары июль айның 10-да кезээликтей илереттинген. Ооң

ниити шөлү 7 га. Өрттүң хып үнген чылдагааны — чаңнык дүшкен. Өрттү өжүреринге 10 ажылдакчыны хаара туткан.

Улуг-Хем кожуунуң Шагаан-Арыг арга-арыг ажыл-агыйының Хайыракан участогунуң девискээринге хамааржыр, Эйлиг-Хем суурдан 17 километр ырак арга-арыгга өрт хып турары июль 10-нуң хүнүнде 16.00

шак үезинде илереттинген. Ниити шөлү 19 га өрт тарап хып, улам калбарып өрттенирин болдурбазынга болгаш өжүреринге 23 ажылдакчыны кириштирип, дөрт санныг техниканы ажыглаан. Арга-арыгга чаңнык дүшкенинден өрт хып үнген.

Каа-Хем арга-арыг ажыл-агыйының Сизим участогунуң девискээринге июль 10 — 11 хүннеринде өрттер хып үнгүлээн. Катазы деп чурттакчылыг черниң чөөн

талазында арга-арыгның 10,5 га шөлдүг өрттүң июль 10-да, ол-ла чурттакчылыг черниң соңгу-чөөн талазында арга-арыгга 1,3 га черде өрттү июль 11-де Үжеп суурнуң чөөн талазында 14 километр черде арга-арыгга өрттү база-ла июль 11-ниң хүндүс тодараткан. Оларны өжүреринге ниитизи-биле 30 — 40 хире кижини болгаш техника аймаан хаара туткан.

Тожуда Доора-Хем суурнуң барыын талазында 10 кило-

метр черде арга-арыгга 1 га черде өрттү июль 11-де кезээ илереткеш, ону өжүреринге 10 ажылдакчыны хаара туткан болгаш 2 санныг техниканы ажыглаан.

Республиканың арга-арыг девискээриниң хайгааралын агаарга болгаш черге доктаамал чорудуп, хып үнген өрттерни өжүрер талазы-биле хемчеглерни дүрген ап турар. Өрттерни өжүреринге 135 кижиде болгаш 120 санныг техника кезээде белен.

Араганың кырынга чам үнген

Бистиң чуртувуста чылдың-на эртем болгаш технологиялар талазы-биле күрүне шаңналын эң-не тергип дээн ажил-иш, ажыдышкыннар, боттандырган хемчеглер дээш тыпсып турар. 2021 чылда шак ол угланышкынга чоруттунган ажилдарның түңнели-биле күрүне шаңналын янзы-бүрү чылда-гааннар-биле чоннуң өлүп-хораарын болдурбас профилактиканың национал программазының үндезиннерин тургускан специалистерге тывысканы онзагай. Ук ажылда алкоголизмниң хайы-биле амы-тынындан чарлыр таварылгаларны эвээ-жедир сорулгалыг хемчеглер кирип турар. Бедик шаңналды алган эмчилер – Давид Заридзе, Иван Стилиди болгаш Александр Румянцев.

“Бис ам колдуунда аас-сөс кырынга-ла арага хоралыг деп чугаалап өөренип калган боордан, эртемге үндезилээн, тускай шинчилелдер кылгаш, араганың хоразы мындыг-дыр деп бадыткаан ажилдар билбес болгай бис. Ынчангаш бо эртемден эмчилер таакпылаар чорук биле арага ижериниң чоннуң өлүп-хорап турарының бир кол чылдагааны болуп турарын тускай эртем-шинчилел ажилдарын сөөлгү чылдарда чорудуп, чогуур түңнелдер-биле бадыткаанын улуг ажил деп үнелеп көрүп тур бис. Оларның ажилдарында үндезилээш, күрүне деңгелинге алкоголизм аарыындан чоннуң амы-тынын камгалаарынче угланган хемчеглерни ажилдап кылгаш, боттандырган. Ынчангаш сөөлгү чылдарда алкоголизмниң түңнелинде амы-тынындан чарлыр чоруктар Россияда ийиден-даа хөй катап эвээжээн – 3,5 миллион кижиниң амы-тыны камгалап ал-

дынган. Анаа чоннуң караанга эскертинмес-даа бол, чугула ажилды бо эртемденнер чоруткан” – деп, Республиканың наркология диспансериниң улуг эмчизи Ульяна Биче-оол демдеглээн.

Тывага хамаарыштыр алырга, алкоголизм аарыында удур чоруттунуп турар ажилдың көргүзүглери база багай эвес – эрткен чартык чылдың сан-чурагайлары-биле алырга, алкоголизм аарыг кижилерниң ниити саны 2,6 хуу эвээжээн.

“Шак бо, бодаарга-ла, хензиг саннар артында эмчилерниң, аарыг улустуң талазындан канчаар-даа аажок улуг, үр хуусаалыг ажил чаштынып чыдар – деп, У. Биче-оол тайылбырлаан. – Алкоголизм дээрге эмнеттинмес хоочураан аарыг дээрзин катап сагындырып каайн, бир аараан соонда, ол кижиге эмнет-

тинмес, чүгле арага ишпейн, туттунуп чоруур үелерлиг азы ремиссия чадалыг болур: бир кижиге 3 чыл ишпейн турар, өскези 10 чыл, а үш дугаары 20 чыл дижит. Дөмей-ле аарыг эчизинге чедир тиилет-тирбээн, бодунга эптиг үени манап чыдар болуру-биле айыылдыг”.

Нарколог эмчилерниң тайылбырлап турары-биле, кудумчуда эзирик кылаштажып чоруур кижиге бүрүзү алкоголизмден аараан болбас. Хөй-ниити, чону, чуртунуң мурнунда харысалга чок, хостуг үезин шын чарып билбес, культуразы, кижизидилгези чавыс болганындан араалап чоруур кижилер аравыста хөй. Ол улус араганы ижип-ижип, соксап каар, арагадан хамаарылгазы чок кижилер болур. Оларны аарыг кылдыр санапас, ынчангаш оларга нарколог эмчинин дузасы хереглеттинмейн турар. Шак ындыг кижилер-биле чагып-сургаар, кижизидер дээн хевирлиг ажилдарны чорудары негеттинип турар. Маңаа хөй-ниитиниң, чоок кижилериниң ролю улуг болур ужурлуг.

А араганы организм негеп туруп бээр, арага чокка шыдапас апаар аарыг байдалда чеде берген кижиге-биле эмчилер, психологтар ажилдаар. Алкоголизм чадазы чеде бээри кижиге бүрүзүнге аңгы-аңгы болур, аарыг улустуң аразында кудумчуга чалчыттынып кылаштап

турган эзириктер-даа туруп болур, анаа элээр ажилдап хүнээш, кезээ бажыңыга ижип алыр кижилер-даа бар. Эмчилерниң “Арагачы кижиге бүрүзү алкоголик болбас, ынчалза-даа алкоголик бүрүзү арагачы чораан” деп чугаазында ужур-ла бар. Ынчангаш арагага сундулуг кижилер-биле профилактиктиг ажилды чорудары кончуг чугула.

“Алкоголизм аарыы-биле демиселивис бичии-даа бол, үре-түңнелди берип турар, ынчалза-даа арага ижер улустуң саны эвээжээр туржук, көвүдөп турары хомуданчыг. Шак ол арага ижеринге сун-

дулуг, ынчалза-даа аарыг чадазынга четпээн кижилер-биле демиселди хөй-ниитиниң киржилгези-биле чорудары негеттинип турар – деп, Ульяна Биче-оол медеглээн. – Араганы анаа-ла эзиртир суксун кылдыр “базынчактап” бодаан херээ чок – ол канчаар-даа аажок хоралыг дайзын. Бир кижиге чыл-чылы-биле ижип чорааш, аарыг бээр болза, өскези каш удаа “хөглөп-хөөрежипкеш” араганың аспаанче кире берип болур. Ынчангаш хостуг үени арага чокка шын, ажыктыг кылдыр эрттирип өөренири чугула. Чүгле ынчан араганы тиилеп болур бис”.

Арагадан аарыг бергениниң чамдык им-демдектери:

- ижипкеш, эзирий бээр арагазының хемчээли улгадып эгелээр – ооң мурнунда 2 дашкага эзирий бээр кижиге чоорту бир шилди-даа ижипкеш, эзирбес апарган болза,
- арага ижерин соксап шыдапас, “хоптактай” бээр апарган болза,
- арага ижиксээр, арага ижиптери-биле доктаамал чылдагаан дилээр апарган болза,
- элээр турган үезинде кылык-чарлыг, хораадачыл апарган болза, “Арагада чагырты берген эвес мен бе?” деп айтырыгны бодунга салза чогуур.

2022

чылдың 6 айында 116 кижиге алкоголизмден аарыг берген

ХУУДА БОДАЛ

Олег Кара-Монгуш, Республиканың туберкулезка удур демисел чорудар диспансериниң удуртукчузу:

“Туберкулез аарыг улустуң аразында арага ижеринге сундулуг улустуң хөй болурун эскерип болур. Ооң бир чылдагааны – арагага сундулуг кижилерниң мага-бодунуң аарыгларга удурланыр арга-шинең чок калганында болуп турар.

Бистиң республикавыста туберкулез аарыы нептереңгей дээрзин билер бис. Барык кижиге бүрүзүңү мага-бодунда Кохтуң палочказы бодунга эптиг үени манап олурар болгай. Анаа, кадык кижиге ол палочкага алыспайн, каң-кадык чурттап чоруур, ынчалза-даа араганың салдары-биле иммунитет кошкаш кыннырга-ла, туберкулез мага-боттуң бир органынче шургуп киргеш,

аңаа хоралакчы ажылын эгелей бээр. Арага өкпениң камгаланыр шынарларын кыска үе дургузунда узуткап кааптар, ынчангаш туберкулезка алзыптар ужуру ында. Арагага сундулуг улус чаңгыс дашкадан ижип тургаш, аарыгны база чыпшырып алырының айылы улгадыр. Хоочураан алкоголизмден аараан кижилерге дыка хөй таварылгаларда туберкулез аарыгы чыпшына бээр болур.

Ооң кадында туберкулезка удур эм-таң аймааның күчү-күжүн арага база суларадып турар болурун айтып каары чугула. Ынчангаш арага ижер улус туберкулезтан эмнеттинип чадап, назыны кыскалай берип болур. Черле ынчаш, бистиң республикавыс чурттакчы чону арага ижерин шегледери чугула”.

/ Арынны И. САНЧАТ
белеткээн.

Чогаалчылар өргээзинге чечен чогаал хүнү

Өвүр черин чогаалчылар өргээзи деп адаары таварылга эвес. Виктор Көк-оол — тыва чечен чогаалда шии чогаалының үндезилекчизи. Ооң өлүм чок "Хайыраан бот" деп шиизи тыва чоннуң чоргааралы. Степан Сарыг-оол — тыва чечен чогаалдың усчузу. Ооң "Аңгыр-оолдуң тоожу-зун" сактып келиңер даан. Монгуш Доржу — баштайгы тускай эртемниг тыва чогаалчы. Владимир Серен-оол тыва шүлүк чогаалында чаартыкчы, Кызыл-оол Тюлюш шоодуглар бижири талазы-биле эгелекчи чогаалчы, Эдуард Донгак шылгараңгай прозачы дээш даңзыны оон-даа ыңай уламчылап болур. Өвүржүлөр черле чечен сөске чедингир салым-ча-

яанныг кижилерниң чурту дээрзин чугаалаар апаар.

Июнь 28-те ырак-узак, кыдыг-кызыгаар Өвүр кожуунче Тыва Республиканың чогаалчылар эвилелиниң удуртукчузу С. Комбу баштаан бөлүк чогаалчылар, чечен чогаал хүнүнге тураскаадып, өөредиглиг семинарны эрттирген. Өвүржүлөр аалчыларны арт кырынга өрөмелиг изиг сүттүг шайы-биле кадарларлыг уткуп алганнар.

Кожуунуң чагырга бажыңыга ужуражылгага билдингир чогаалчылар тус-тузунда илеткелди кылган. Чогаалчы Александр Ондар проза чогаалының, аныяк шүлүкчү Юрий Туң-оол сонет чогаалының дугайын-

да тодаргай тайылбырны кылган.

Шүлүк дээрге уран чогаалдың база бир тускай хемчээлдиг, уран-чечен аяннажылгалыг, тургузуглуг, делгереңгей хевири. Шүлүкке кижиниң өөрзөн, муңгараан база хөлзээн сагыш-сеткил илерээшкинин тодаргай чуруп бижээн болур. Шүлүкте одуруг, стопа, аллитерация, рифма деп билишкinner бар. Чогаалчылар эвилелиниң даргазы С. Комбу шүлүк тургузуунуң дугайында теория өөредилгени чедингир-биле кылган. Чогаалчыларның санал-оналдарын өөренип көргөш, тускай кады ажалдажылганың сорулгаларын болгаш шиитпирин хүлээп алган.

Өвүрнүң "Улаатай" чечен чогаал каттыжышкынының оралакчы даргазы Айлаң Маадыровна бөлгүмнүң ажылының дугайында таныштырылганы кылган.

Чогаал ажылынга салым-чаянныг өвүржүлөр: Биче Монгуш, Ульяна Монгуш, Мерген Монгуш, Кежик Кошкар-оол, Менги Бузураш оларга ТР-ниң чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү шын-зылга бижиктерин тывыскан. Чечен сөстүң бижикчизи Биче Монгуштуң дугайында делгереңгей-биле чонга таныштырылганы кылган. База Өвүр чурттуг эртемден, башкы Ульяна Монгуш бодун чыылганнарга таныштырбышаан, ада-иезиниң болгаш ажил-ижиниң дугайында "презентацияны" көргүскен. Ульяна Очур-ооловна кожуунуң төп ном саңыга бодунуң ажыглап чораан 300 ажыг номнарын белекке сөңнээн.

Өвүр оглу Мерген Монгушка «Өвүр кожуунуң хүндүлүг чогаалчызы» деп атты кожуун чагыргазының болгаш Төлээлекчилер хуралының мурнундан тывыскан.

Уран чүүлге ынактарның ыр-шоору, хөглүг-баштак чугаа-сооду үр-ле уламчылап, республика чергелиг чечен чогаалдың мөгейикчилериниң каттышкан семинар-өөредиглиг ужуражылгазы бедик деңгелге эртип, кайы-даа талага ажыктыг, болганын демдегеп, сеткил-хөөн көдүрлүүшкүнүг тарап, байырлашкан.

/ Раиса ОНДАР,
РФ-тиң өөредилгезиниң
тергини, РТ-ниң өөредилгезиниң
алдарлыг ажилдакчызы,
РФ-тиң журналистер
болгаш Тываның чогаалчылар
эвилелиниң кежигүнү.

«Тос-тос» — кежиктиг сан

Айдың дээрже көрүп алгаш
чалбарырым,
Тос дээрим!

Долаан бурганым!
Ак шайым үстүн чажып
сүзүглээрим,
Тос карак — мээң тыва
шопугалым (чепсээм).

Азыраан малым —
чемгерикчим,
Тос янзы шынарларлыг,
Ак шаң хыраага
бүргедипкеш,
Тос тостуң соогунда
доңган-на мен.

Ажы-төлүм "шаңнап"
берген,
Тос чараш уйнуктарым,
Амыдыралчы
салгалдарым,
Тос кызыл меңгилерлиг.

Тос каът торгу тонун
кедивиткен,
"Токтагалдай"
чоннуң чеми,
Долгандыр-даа сактып
бодааш,
"Тос" чаңыг кыска черле
душпаан болдум.

"Тос-тос" деп кежиктиг сан,
Тоолда дег чурттап чоруур.
Аваның мээң тудуш
өңнүүм,
Авыралдап
хүндүлээлиңер!
08.07.2021г.

/ Раиса ХОВАЛЫГ,
ТР-ниң чогаалчылар эвилелиниң
кежигүнү.
Суг-Аксы суур.

Тываның баштайгы спорт мастери

РФ-тиң хостуг хүрешке чемпионаты Кызылга болуп турда, федерация даргазы Михаил Мамияшвили Өргелээр Ондарга Хүндүлел бижикти тывысканын көргөш, дыка-ла чогаарланып, магададым.

Өргелээр Чуврекович-биле чаңгыс чер-чурт-тук, Сүт-Хөл кожуунга

төрүттүнгөш, аңаа өскөн бис. Ада-иевис Ишкин, Хүүректигге мал-маган кадарып, амыдырап-чурттап чорааннар. Көдээге өскөн болгаш күш-ажылга ынак, бүдүштүг, кежээ кижиге. Эге класстарны Бора-Тайга ортумак школазынга, улаштыр школа-интернатка өөрөнгөш, Кызылдың 2 дугаар школазын чединишкенин дооскан.

1966—1971 чылдарда Кызылдың күрүнениң башкы институтунуң биология, химия факультетин кады доостувус. Үшкү курска чедир Ленин кудумчузунуң 3 дугаар ниити чуртталга бажыңының 101 дугаарлыг өрээлинге 10 ажыг оолдар чурттап турдувус. Ынчан оон өске чурттаар чер чок турган. Онаалга, кичээл-даа кылдымас, шимзээн-даажы кончуг чүве-ле болгай: каттырышкан, өрү-куду кылаштакан, хөөрежи чугаалашкан. Эге курстарга аалдарывыстан аш-чемни ээлчежи эккеп алгаш, чаңгыс пашка хайындырып, чөмөннөп чордувус.

Ө.Ч. Ондар хостуг хүрешке баштайгы базымнарын Кызылдың 2 дугаар школазынга өөренип тургаш, И.Х. Хасановтуң хостуг хүреш секциязындан эгелээн деп билир мен. Тренери өске хоорайже көжүп чоруй баарга, боду секцияны эрттирип эгелээн. Сонуургааш, секциязынга мен база кижип турдум. Хүрештиң аргаларын боду көргүзүп тургаш эрттирер, хорадап, кончуттунуп-даа турбас, чугаалажырының эптии-даа кончуг кижиге, езулуг башкы кылдыр төрүттүнгөн.

Башкы институтунга өөренип тургаш, 1968 чылда спорт мастериниң кандидаты атты, 1969—70 чылдарда спорт мастериниң хүндүлүг адын чедип алган. Тыва мөгелерден хостуг хүрешке «ССРЭ-ниң спорт мастери» атты Ө.Ч. Ондар чедип алган. Мээң билirim, дараазында Ак-Довурактан Федор Хаажыкпанович Ондар, Красноярскының башкы институтунга өөренип турган

Михаил Оюн спорт мастерлери атты чедип алган. Хостуг хүрешке Тываның үш орук даштары болган деп чугаалап болур.

Амгы үеде хостуг хүреш улуг сайзыралды алган. Токиога болган олимпиадага мөңгүн медальды Артас Санаа, чоокта чаа Кызылга болуп эрткен чемпионатка Начын Монгуш мөңгүн медальды чаалап алдылар. РФ-тиң, Европаның, делегейниң чемпионнары эвээш эвес-ле. Делегейни кайгаткан Лориса Ооржакка канчап чоргаарланмас боор! Улуг спортче эге базымнары Өргелээр Чуврекович кылган.

Ө.Ч. Ондар чүгле башкы институтун доосканы-биле кызыгаарланмай, Москвага аспирантура дооскаш, педагогика эртемнериниң кандидаты эртем адын камгалап алган. Улаштыр башкы институтунга, ТывКУ-га лекциялар номчуп, студентилерге хостуг хүреш секциязын эрттирип, күш-культура факультетинге

деканнап, хөй-ниити ажилдарына идепкейлиг кижип чораан. Ол хөй шаңналдарның, хүндүлүг аттарның эдилекчизи. Ажылдап турган үезинде аныяктарның күш-дамыр, угаан-бодал талазы-биле эртем ажилдарын бижигилээн, элээн каш брошюраларны парлалгаже үндүргүлээн. Ооң өөренип-кижизидип каан студентилери школаларда чединишкенин болганы чугаажок.

Ө.Ч. Ондар чаңгыскурсчузу Тамара Григорьевна Канчыыр-оол-биле (Ондар) өг-бүлө туткаш, бежен ажыг чылдар дургузунда эптиг-найыралдыг чурттап чоруурлар. Ажы-төлү, уйнуктары шуптузу эртем-билигил, ажилдап турарлар. Тамара Григорьевна Кызылдың 2 дугаар школазынга башкылап, директорлап, хүндүлүг дыштанылгаже үнүгүже ажилдап келген.

/ Дамдынчап ХОВАЛЫГ,
Күш-ажылдың хоочуну.
Кызыл хоорай.

"ЭНЕРГОСТРОЙ"
КХН тускайжыттыг хуу туугжу
МАГИСТРАЛЬНАЯДА МИКРОРАЙОН

+7 923-559-5000
+7 923-265-1045

Тыва Республикасының Агартылыш Министрлигинин
Красноармейская Магистраль
КХН аймактын кызыл
http://energostroy.tyva.ru/ сайттаз салган
Түтүт кызыл мөөнөттүгүс 2022 чылдың сентябрь 5-тен
20 кв. / 17.000 кв.м. 45-46 кв.м. 45-46 кв.м.
47-48 кв.м. 49-50 кв.м. 51-52

**Свадебные
платья**

В НАЛИЧИИ И НА ЗАКАЗ

Обр. ул. Полевая, д. 6
Т: 8-983-366-28-88

ТЫВА МЕДИАГРУПП

ГАОУ РТ «ЦД» Тыва медиагрупп» предлагает большой выбор
сувенирной продукции с нанесением логотипа Вашей организации
на заказ, а также полиграфические услуги
любого уровня сложности в г. Кызыл.

СУВЕНИРЫ
С ВАШИМ ЛОГОТИПОМ

tuvamedia@bk.ru
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 309
8(394-22) 2-18-10, 8-923-267-0749

АЛДЫН, МӨНГҮН САДЫП АЛЫР МЕН.
ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ
ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР.
МӨНГҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ
35% ЧИИГЕЛДЕЛИГ.
ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН
"ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ"

АДРЕЗИ:
КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАБТ.
8-923-338-9188

Музыкальная передача
"От всей души"

ВТОРНИК / ЧЕТВЕРГ / СУББОТА

ПОЗДРАВЛЕНИЯ ПРИНИМАЮТСЯ
НА РУССКОМ И
ТУВИНСКОМ ЯЗЫКАХ

ПО АДРЕСУ:
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 309
tuvamedia@bk.ru
8(394-22) 2-18-10, 8-923-267-0749

3500 руб. – 1 песня
– 6 фото
– до 70 слов

*Стоимость дополнительного слова: 50 руб., фото: 150 руб., песни: 700 руб.

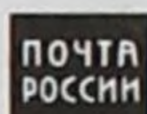
Извещение

От 14 апреля 2022 г. с. Кунгуртук
В администрацию муниципального района Тере-Хольского
кожууна Республики Тыва поступило заявление от гр. Россий-
ской Федерации **Доржу Клавдии Николаевны** о предоставлении
земельного участка в аренду сроком на 20 лет из категории
земель земли населенных пунктов, с видом разрешенного
использования – для индивидуального жилищного строи-
тельства, расположенного по адресу: Российская Федерация,
Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. Кунгуртук, ул. Лесная,
д. 11, общей площадью 1500 кв.м., с кадастровым номером
17:19:0101006:159

Заинтересованные в предоставлении земельного
участка граждане вправе подать заявление о намерении
участвовать в аукционе на право заключения договора
аренды в течение 30 календарных дней с даты опублико-
вания настоящего объявления по адресу: Республика Тыва,
Тере-Хольский район, с. Кунгуртук, ул. Молодежная, д. 6/н с
понедельника по среду с 09:00 до 13:00 часов Администра-
ция Тере-Хольского района.

Бистиң ынак ачавыс, кырган-ачавыс, улуг өгбевис, күш-
ажылдың хоочуну Дапкы Мартыс Ховалыговичини сөөлгү
оруунче үдежип, моральдыг болгаш материалдыг дузаны көр-
гүзүп, ырак-чооктан келген дөргүл-төрелдеривиске, кудалары-
выска, чангысклассчыларывыска, эш-өөрүвүске, коллегалары-
выска ханы кажыдалывысты үлежип келгенинге мөгейип тур
бис. Бистиң ынак ачавыс чүректеривиске кезээ мөнгөге дириг
хевээр артар!

Өөнүң ишти, уруглары, кенни, күдээлери,
уйнуктарындан.

Подарите подписку детям и пожилым

- ☒ детскому дому
- ☒ школе-интернату
- ☒ дому малютки
- ☒ дому престарелых
- ☒ библиотеке и ВУЗу
- ☒ хоспису

Благотворительная акция

podpiska.pochta.ru

**Дерево
Добра**

Участок шагдааларын чурттаар оран-сава-биле хандыраар

«2021–2024 чылдарда Тыва Республикага хей-ниитиниң чурумун хандыраары болгаш кем-херек үүлгедиишкин-неринге удурланыры» деп күрүне программасында кирип турар ажылдарның бирээзин боттандыраары-биле Бай-Тайга кожууннуң Шуй суурунга болгаш Кызыл хоорайның Вавилин этпээн-ге участок төлээлери шагдааларга чурттаар бажыңнарны тудар. Программаның бир хемчээ – чуртталга бажыңын полицияның пунктузу-биле кожа тудары.

Чер адаандан суг үндүрер кудуктуг, оду үр үеде кывар суугулуг, тудуш гаражтыг бажыңның төлөвилели бадылаттыг.

2022 чылда айыттыгандан тудуг ажылдарынче 20,2 млн

рубль көрдүнгөн болгаш беш ийи аал чурттаар бажыңнарны тудары планнаттыг турган. Ол ийи аал чурттаар (2 квартиралыг) бажыңнарның бирээзинге полиция пунктузу турар. Ынчалзажок тудуг материалдарының өртөктөри-

ниң болгаш тудугжуларның ажылының төлөвилениң өскени-биле холбашкан социал-экономиктиг байдалды барымдаалап, объектилерниң тудуунуң материалдарын, ажылдың өрттөөн аде санаар ужурга таварышкан. Ынчан-

гаш бөгүн үстүнде айыттыгандан акша-хөреңгиге дүүштүр чүгле ийи бажыңны тудар арга бар болуп турар.

Ол ийи бажыңны тудар күрүне дугуржулгазын чарарынга чарлаттыгандан мөөрейге «Бастион» ААН тиилээн болгаш ук ажылды эгелеп, Вавилин этпээнде тудуг тудар черниң бүрүткел айтырыгларын шиитпирлеп эгелээн. Шуй суурда тудуг бригадасы тудугга тускайлаттыгандан черни шинчилеп, бажыңның таваан салырынга белеткенип турар. Чуртталга бажыңнарын ажылгалга киирер хуусаазы – 2022 чылдың төнчүзү.

Туттунган чуртталга бажыңнарынга участок шагдаалары тус черге ажылдап турган үзүнде түр када чурттаар. Күрүне программасын боттандыраары-биле, кожууннарда ажылдап турар участок шагдаалары чурттаар кылдыр дараазында беш бажыңны тударын планнап турар.

/ Ш. ОНДАР белеткээн.

Бирги классче 6 муң ажыг уруг өөренип кирер

Бо чылдың июль 11-ге чедир Тываның школаларында бирги классче «Госуслуги» портал таварыштыр 2116 билдиришкин кирген.

Оларның 1917-зи апрель 1-ден июнь 30-ге чедир болган бирги классче кирип бижидилгениң бирги чадазында кирген. Ийиги чаданың эгезинден – июнь 6-дан тура бо чылын школаже кирер 199 уругнуң документилен хулээп алган. ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының медээзи-биле алырга, бо чылын бирги классче 6335 уруг өөренип кирер.

Бо чылын Тыва бирги классче ырактан бижидер аргалыг регионнар даңзызынче киргениниң ачызында, кирип бижидилге чаа дүрүмнер-биле эртип турар. «Госуслуги» портал таварыштыр билдиришкин хулээп алыры ийи үе-чадалыг эртип турар. Ырактан документилен дужаарда, ада-иениң азы хоойлу езугаар төлээзиниң шынзыткан учутуг бижидилгези херек.

Апрель 1-ден июнь 30-ге чедир бирги ээлчегниң азы школаже кирип алыр эргези колдап турар уруглар, ол ышкаш девискээринде быжыглаттыгандан, тодаргайлаарга, школаның девискээринде чурттап турар уругларның кирип бижидилгези чоруп турган. Ол ышкаш бирги чадада акызы азы угбазы ол-ла школада өөренип турар болза, оон ыңай шериг албан черлериниң ажылдакчыларының ажы-төлүн бирги классче кирип билдиришкенин хулээп турган.

Документилен хулээп алырының ийиги чадазы школаларда бирги классче хостуг олуттар төнеринге чедир уламчылаар, сентябрь 5-ке чедир. Школаның девискээринде быжыглаттыгандан уругларга билдиришкени кирип болур. Тодаргайлаарга, бо үе дургузунда өске районда школаже билдиришкени кирип болур.

Бирги классче 6 хар чартыктан 8 хар чедир назылыг уругларны хулээп. Назыны оон шала эрте азы орай болза, ада-иениң кириген билдиришкенин көрүп тургаш, хулээп болур.

Тывага эрткен өөредилге чылында 7184 уруг бирги классче кирген.

/ Бистиң корр.

«ДЕМОГРАФИЯ» НАЦИОНАЛ ТӨЛӨВИЛЕЛ

Хайыракан бажың-интернадында тудуг адакталган

«Демография» национал төлөвилелдин күүсел-дези-биле Улуг-Хем кожуунуң Хайыракан сумузуна назылап кырааннарда болгаш инвалидтерге бажың-интернатта тудуг ажылдары адакталып турар. Бажың-интернаттың оран-савазын калбартыры-биле аңаа немей 80 оруннуң ийи чаа оран-саваны немей тудуп турар.

«Демография» национал төлөвилелдин иштинде «Улуг салгал» программаның боттанылганының ачызында бо объектилерни тудуп турар. Июль айның эгезинде тудуг 98 хуу кылдыгандан.

2020 чылдың декабрь айда ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы биле «Өлчөй» КХН аразында ук социал объектиге тудуг кылыр керээни чарган. Тудугнуң хуусаазы 2022 чылдың июль 31-де доостур.

2022 чылда ийи оран-саваның тудуун доозарынга 95,7 млн рубль көрдүнгөн, бо хүнде ооң 92 хуузу азы

88,0 млн рубльге ажылдар боттанган. Бажың-интернаттарда хандыртынып турар кижилерниң амыдыралын экижидер, оларга таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган тудуг ажылдарынче ниитизи-биле инвестиция төлөвилелинде 200 млн рубль көрдүнгөн.

Тудуг ажылдары доктааткан график езугаар чоруп турар. Объектилерни 2022 чылдың август айда ажылгалга киирерин планнаан.

Хайыракан суурда туттунуп турар оран-сава «Демография» национал төлөвилел-биле боттанып турар ийи

дугаар тудуг болур. Тывага «Улуг салгал» программа-биле бир дугаар туттунган социал оран-сава – Бүрениң 4000 дөрбелчин метр шөлдүг беш чаа корпусу психоневрологтук бажың-интернадын 2021 чылдың күзүн ажылгалга киирген.

/ А. СОЯН белеткээн.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

Тыва Республиканың Чурагайлыг хөгжүлдө яамызы.

Кол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң адреси: 667000. Тыва Республика Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, каб. 29, 32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
С. Н. Монгуш, А. К. Ооржак — 2-17-94

Корректор: Ч. Н. Мачык, А. А. Лагбы — 2-17-94
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Респуб. лика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилелдин дугаары —

ПИ №ТУ17-00068.
Солунну «Тываполиграф» АН-ге пар лаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлаттыгандан материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыгандан саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекси:
хуу кижилер-ге — П6855,
организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер (среда, суббота).
Номерни парлалгаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52 телефон че долгаар.

Солунуң сайтызы:
shyn.ru

Электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru
Неделяның тиражы
6966 кезек

2022 чылда «ШЫН» СОЛУНУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 765 рубль.
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР — 1005,20 рубль.
Тел.: 2-01-35